

Apunts de l'assignatura Història i Pensament

Per Pablo Sanahuja Ferrer

6. La visió islàmica de la història

6.1. Context: des de la gran expansió islàmica fins a la caiguda de l'imperi islàmic

L'imperi islàmic constitueix un dels fenòmens més inexplicables de la història. Com unes poques tribus àrabs va aconseguir formar en una mica més d'un segle un dels majors imperis que ha vist la humanitat? I, encara més important, com van aconseguir mantenir-lo durant més de 500 anys? En morir el profeta Muhàmmad (també dit Mahoma) el 632, el poder de les tribus àrabs islamitzades s'estenia sobre tota la península aràbiga, però va ser des d'aleshores que es va iniciar una expansió sense precedents.

La mort del profeta sense especificar qui havia de succeir-lo ni com havia de ser triat va provocar la primera crisi interna, resolta de manera pacífica amb l'elecció d'un califa de consens, Abu Bakr (632-634). Amb aquest s'inicia el període dels califes *raxidun* ("ben guiats"). En morir –segons alguns, enverinat–, va ser escollit califa Umar ibn al-Hattab (634-644), amb el qual s'inicia la gran expansió. Va ser aquest qui es va enfrontar a les dues majors potències del moment, Bizanci i Pèrsia, les va derrotar i va assolir el control de Síria, Palestina, Egipte i Mesopotàmia. La seua pietat i humilitat el van consagrar com un dels millors califes.

Després de la mort d'Umar –assassinat per un servent persa– va ser triat Utman ibn Affan (644-656), durant el califat del qual es va emprendre l'escriptura de l'Alcorà, reunint una comissió de companys del profeta que recordara les recitacions de Mahoma. A més de continuar expandint els dominis islàmics enfront de bizantins i perses, Utman va haver d'afrontar enormes tensions internes, que finalment li van costar la vida. És aleshores que aquestes tensions es van desfermar i en morir, el 656, va ser escollit califa Ali ibn Abi Talib, cosí i gendre de Mahoma. Acusat de complicitat en la mort d'Utman pels familiars d'aquest –els omeies–, va esclatar una guerra civil, la primera *fitna*, que culmina amb l'episodi de la batalla de Siffin, en la qual es va produir un empat tècnic, es va tractar de solucionar amb un arbitratge, el contingut del qual desconeixem. Finalment, cada vegada amb menys suports, Ali va ser assassinat per un grup d'antics partidaris, que més tard es convertirien en els kharigites, els quals també van atemptar contra el líder

omeia, Muawiyya, governador de Síria, encara que aquest va sobreviure i va ocupar el califat, que li va ser cedit pel fill d'Ali –Hasan– a canvi de la promesa de succeir-lo. Com que aquest va morir abans que Muawiyya, la promesa no es va complir i va nomenar successor un dels seus fills. Això tindria dues repercussions: la primera, es consolidava la divisió entre els sunnites i els xiïtes, aquests últims partidaris que el califat l'ostentara un descendent d'Ali; la segona, s'iniciava el califat omeia.

El califat omeia (661-750) va suposar l'època de major expansió territorial de l'imperi islàmic. El centre de poder de la família omeia era a Síria, amb capital a Damasc (abans havia estat a Medina). Va ser una etapa caracteritzada per l'adopció de formes i continguts del món grecollatí, en el que es va denominar com una etapa "mediterrània". Però també va ser una etapa de gran inestabilitat. L'establiment del sistema hereditari, la creació d'una pesada burocràcia d'inspiració bizantina i els enormes impostos, tot això unit a les formes d'un govern autoritari, van provocar que el govern dels omeies fora percebut com a absolutista i opressiu. Una injustícia major pels desmesurats privilegis i repartiments de botí que els membres del clan regnant obtenien de les conquestes, enfront del repartiment igualitari de la primera època.

No van parar de succeir-se els conflictes, que tenien en comú un o diversos dels problemes següents: la tradicional oposició tribal entre qaysis (àrabs del nord) i kalbis (àrabs del sud), les protestes dels nous musulmans davant els privilegis dels àrabs i la desigualtat (problema vinculat als kharigites), i el problema successori (representat per xiïtes i partidaris que el califat l'ocupara un membre del clan dels haiximites, al qual pertanyia Mahoma). Així, els omeies no van trobar treva davant la Segona Fitna (680-692), la Rebel·lió Berber (740-743), la Tercera Fitna (744-747) i, finalment, la Revolució Abbàssida (749-750).

El caràcter d'aquesta última revolta ha estat difícil d'aclarir pels historiadors, ja que pràcticament s'hi van conjugar tots els problemes esmentats més amunt i, encara que al principi el propòsit de la revolta era restablir els descendents d'Ali en el califat, ningú sap com, però Abu-l-Abbas, líder d'una branca secundària del clan haiximita, va prendre el control de la revolta i es va proclamar califa. Després de derrotar els omeies, en la batalla del Gran Zab, el nou califa va convidar la família omeia a un banquet de reconciliació, situació que va aprofitar per assassinar-los a tots, o a quasi tots...

Amb els abbàssides s'inicia un període d'orientalització del califat a causa de l'adopció de formes i costums procedents del món persa, tendència materialitzada en la fundació d'una nova capital, Bagdad. Va ser l'etapa de major esplendor cultural del món

islàmic, especialment durant el regnat de Harun al-Raixid (786-809). Tot i així, la inestabilitat política va ser evident, sobretot a partir del segle X, quan els territoris perifèrics van començar a independitzar-se de facto (fins aleshores algunes famílies governaven sota l'autoritat nominal del califa). El recurs a tropes turques va ser cada vegada més comú, fins al punt que van arribar a prendre el poder del califat a través de la figura del visir i amb el suport de l'exèrcit, el qual dominaven. Van arribar a crear fins i tot importants principats com ara el seljúcida a Anatòlia.

Entre el 1135 i el 1225, els califes abbàssides van recuperar la independència política i van estendre el seu control sobre Mesopotàmia, derrotant els seljúcides i altres amenaces. No obstant això, l'arribada dels mongols va espatllar els somnis de restauració califal i el poder califal es va veure reduït pràcticament a la ciutat de Bagdad i el seu entorn. Finalment, Hülegü, net de Genguis Kan, va prendre Bagdad i va fer assassinar a l'últim califa el 1258. Tota la família abbàssida va ser eliminada excepte un membre, que va aconseguir escapar i va crear una dinastia que regnaria Egipte fins a 1517 (regnaria però no governaria).

6.2. Ibn Khaldun (1332-1406)

Ibn Khaldun va néixer a Tunis el 1332 en el si d'una família d'origen andalusí que havia abandonat Sevilla quan va ser recuperada pels cristians el 1248. Es tracta d'un autor posterior a l'època daurada de la cultura islàmica i s'emmarca en el context de la decadència política de l'islam. Malgrat els intents d'Ibn Khaldun de demostrar el seu parentiu amb Mahoma, l'origen berber de la seua família sembla fora de tot dubte; de fet, els berbers són un dels protagonistes de la seua obra.

Servidor primerament dels hàfsides de Tunis, la derrota d'aquests el va portar a posar-se sota les ordres del sultà de Fes, el benimerí Abu Inan Faris, àmbit en què es va involucrar en una sèrie de conjures polítiques, a través de les quals va aconseguir un elevat càrrec polític. Quan la situació va canviar, Ibn Khaldun va emigrar a Granada, on es va posar al servei de Muhammad V, per al qual va exercir importants missions diplomàtiques (per exemple, davant Pere I el 1364). Després d'això va tornar al nord d'Àfrica, on els seus dots com a polític i les seues bones relacions amb les tribus berbers van fer que fora molt sol·licitat pels governants locals. Després va emigrar a Egipte, on va exercir diferents càrrecs i fins i tot va arribar a ser ambaixador davant Tamerlà, de qui va deixar una descripció. Finalment va morir al Caire.

L'obra principal d'Ibn Khaldun és el *Llibre de l'evidència, registre dels inicis i esdeveniments dels dies dels àrabs, perses i berbers i els seus poderosos contemporanis* (presentat generalment com a *Kitab al-'Ibar* o *Història dels àrabs*), una història universal on a més d'estudiar els pobles islàmics, se centra també en grecs, romans, hebreus i assiris. L'obra es compon de set llibres, el primer dels quals, *Muqaddima* o *Prolegòmens*, serveix de pròleg i sol ser considerat com una obra a part per la multitud d'idees i teories de diferent caràcter de què hi tracta.

És en el *Muqaddima* on presenta una teoria del conflicte social partint de la dicotomia entre vida sedentària i vida nòmada, i encara que enalteix les virtuts del nòmada, considera que la conquesta d'una ciutat pels nòmades la condemna a la decadència. El concepte clau és el de "cohesió social", que per a Ibn Khaldun és l'avantatge principal de les tribus, un avantatge que pot ser ampliat per mitjà de la religió. És aquesta cohesió la que pot portar un grup al poder, però també la que guarda les llavors de la seua decadència i substitució. Desenvolupa així una teoria de l'ascensió i caiguda dels imperis. Així, considera que el punt àlgid d'una civilització ve seguit per la seua decadència, la qual permetrà la conquesta per un grup de bàrbars més cohesionat. Uns bàrbars que després de consolidar-se en el poder es veuen atrets pels elements més refinats de la cultura dominada, els quals assimilen, cosa que afebleix la seua cohesió, els fa perdre la virtut i inicia la seua decadència.

Des del punt de vista econòmic, Ibn Khaldun va ser el primer que va analitzar la dinàmica dels mercats, enunciant conceptes econòmics actualment bàsics com ara preu, benefici, capital, població. Descriu la dinàmica econòmica com un conjunt de processos de valor agregat. També va desenvolupar una teoria monetària similar a la que en aquells dies es desenvolupava a la Universitat de Salamanca, teoria que considera que els diners han de tenir un valor intrínsec procedent del metall precios que conforma la moneda i que aquesta no ha d'alterar-se.

Aquest autor també va reflexionar sobre l'estat, que considera com una necessitat humana per limitar la injustícia dins la societat mitjançant l'ús legítim de la força, la qual cosa paradoxalment implica una injustícia. La paradoxa no li impedeix afirmar que tota societat requereix un estat que la regisca per poder sobreviure, i és en el desenvolupament de les necessitats bàsiques d'aquesta societat que es troba l'origen de la civilització, la qual es desenvoluparà i s'estendrà, fins al punt que s'afeblirà i serà controlada per un grup del desert o per un sector insatisfet. I com s'afebleix una societat? Ibn Khaldun creia que es devia sobretot a l'excés de burocràcia, legislació i impostos, que limitarien el

desenvolupament de l'activitat productiva i la derivarien a finalitats polítiques per la intervenció d'uns buròcrates ignorants dels mecanismes bàsics de l'economia.

Historiogràficament, Ibn Khaldun se separa de la tradició islàmica de considerar la informació verídica segons la credibilitat de l'emissor i, en canvi, va encoratjar l'aplicació de la crítica sobre les històries mateixes. En definitiva, en el *Muqaddimah*, aquest autor reflexiona sobre la creació d'una filosofia de la història a partir de l'observació de dinàmiques repetides i generals als esdeveniments històrics. Va desenvolupar així un concepte d'història i una filosofia d'estudi que no va tenir paral·lel fins a època contemporània i va ser generalment comparat amb els membres de l'escola dels *Annales* (Bloch, Febvre, Braudel). Tal com va indicar l'historiador A. J. Toynbee: "Ibn Khaldun va concebre i va formular una filosofia de la història que és sens dubte el treball més gran que mai haja estat creat per una persona en cap temps i en cap país." Així, és considerat com el pare de l'actual concepte d'història. Per desgràcia va ser una figura aïllada que no va trobar continuïtat i que només va ser recuperat de manera molt tardana.